

NYA AVHANDLINGAR

Mattias Bäckström: *Hjärtats härdar. Folkliv, folkmuseer och minnesmärken i Skandinavien, 1808–1907*. Gidlunds förlag, Möklinta 2012. 372 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7844-843-2.

Under de senaste decennierna har flera vetenskapliga verk publicerats som skildrar framväxten av svenska kulturhistoriska museer i ljuset av 1800-talets nationella strömningar, och i takt med att museivetenskap/museologi/kulturarvsvetenskap har utvecklats som akademisk disciplin. Här kan erinras om det praktverk som Nordiska museet gav ut inför museets 125-årsjubileum 1998 (red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark), Kerstin Arcadius avhandling *Museum på svenska: Läns museerna och kulturhistorien* om de svenska läns museerna (Arcadius 1997) men också om Maria Björkroths avhandling *Hembygd i samtid och framtid 1890–1930* som behandlar en rörelse som står de kulturhistoriska museerna nära, nämligen hembygdsrörelsen (Björkroth 2000), för att nämna några.

2012 kom så idé- och lärdoms historikern Mattias Bäckströms doktorsavhandling *Hjärtats härdar. Folkliv, folkmuseer och minnesmärken i Skandinavien, 1808–1907*. Hans avhandling skiljer sig en del från ovan nämnda arbeten, dels för att den analyserar ett något tidigare skede, dels för att den tar ett grepp om Skandinavien folkmuseer, således förutom Sverige även Danmark och Norge. Han förefaller också ha fått inspiration från andra håll. Varken Nordiska museets stora bok om museets framväxt eller Björkroths avhandling finns, något förvånande, i Bäckströms litteraturlista.

Det är annars en imponerande doktorsavhandling som Bäckström har åstadkommit. Hans ämne är också väl värt en genomgripande vetenskaplig analys. De skandinaviska kulturhistoriska museerna (folk-museer), inklusive friluftsmuseerna, var internationellt sett viktiga och uppmärksammade innovationer. Med Nordiska museet som förebild växte nya folk-museer fram runt om i Europa.

Vid ett första påseende ser boken ut att närmast vara en ”coffee table book”, med en mångfald av bilder som gör läsningen lätt. Här bedrar man sig. Nog berikas boken med en och annan relevant bild, men ett djupt andetag rekommenderas innan man ger sig i kast med detta lärda och teoretiskt ingalunda okomplicerade verk.

Syftet med avhandlingen beskrivs vara att undersöka ”1800-talets nya sätt att se på landskap, byggnader och föremål som väsentliga, minnesbärande formationer”. Mattias Bäckström vill analysera föreställningar om ”folket” som ett historie- och samhällsskapande subjekt och beskriva hur minnesbärande synligheter uppstod och omvandlades, hur folk-museets relation till kunskap såg ut och kunskapen syntetiserades och användes vid folk-museerna i Kristiania, Stockholm och Köpenhamn.

Avhandlingens tre huvudkapitel, eller sektioner, har rubrikerna *Minnesmärken*, *Folkliv* och *Folk-museum*. Det första kapitlet behandlar hur minnesmärken skapas, hur det vi idag kallar kulturarv konstrueras med en ny lins genom vilken det förgångna betraktas. Som det uttrycks i en av underrubrikerna ”Att bilda minne ur bråte”, alltså de processer genom vilka det bevarandevärda blir till. Sektionen *Folkliv* reder ut begrepp som folkliv och folklivsbild, och diskuterar den idémässiga bakgrunden, bl.a. i relation till uttryck i samtidens litteratur. Sektionen *Folk-museum* slutligen beskriver mera av själva musealiseringprocessen och hur de skandinaviska friluftsmuseerna utgjorde innovationer på den internationella scenen. Vetenskap, konst och moralitet syntes sammanstråla i allmogens byggnader och föremål som de visades på museerna. Det konkreta och till synes vardagliga gavs alltså ett högre andligt innehåll.

Övertygande och grundligt analyserar Bäckström hur de kulturhistoriska museerna i Skandinavien tillkom som resultat av flera olika idéer, framvuxna under lång tid, och av vetenskapliga och estetiska föreställningar.

Till sin hjälp i analysen använder författaren några viktiga begrepp som redskap. Begreppet *synvända* används för att undersöka den minnets dikotomi som vidlader 1800-talets minnes- och museisektor. Dikotomin utgörs av å ena sidan det som Bäckström kall-

lar ”de empiriska fästpunkternas systematik”, dvs. ett territoriellt och typologiskt presentationssätt, å andra sidan en stämningens gestaltning, alltså ett sätt att framställa högre ideal i stuginteriorer och folklivsbilder. Med begreppet *synvända* avser författaren också att beskriva hur dessa två sidor av samma synfält transformerades under 1800-talet.

Med parbegreppet *idealrealistisk naturalism* avses två kunskapsteoretiska positioner som var närvarande i folk museernas framväxt, nämligen dels en spekulativt undersökande, dels en empirisk utforskning. De kulturhistoriska museerna står, menar Bäckström, vid slutet av 1800-talet med ”en fot i den spekulativa idealrealismen och en fot i den empiriska naturalismen”.

Bäckström hävdar vidare att folk museerna var del av en alldeles särskild poetisk-historisk kunskapssyn, en kunskapssyn som skilde dessa museer från såväl tidens konstmuseer som historiska och naturhistoriska museer. Med sina resonemang övertygar Bäckström läsaren om folk museernas egen position i museilandskapet. Texten ger många exempel framförallt på hur tidens museigrundare *tänkte*, mindre på vad de gjorde.

Att Artur Hazelius framställs som en av portalfigurer i museiskapandet förvånar givetvis inte. Bäckström menar att Hazelius var den som först inorporerade en estetisk och kulturhistorisk idealrealism i museikonstexten. Med sitt museiarbete ville han gestalta ett idealt folkliv, som en motpol mot storstadens råhet, smuts och splittring, mot en situation som skapats av allt som den moderna tiden burit med sig. Skansen skulle därmed framstå som en förebild i moraliskt och socialetiskt hänseende. Detta innebär ju en uppgift långt utöver funktionen att upplysa om och undervisa i landets och folkets historia. Museet borde med detta synsätt i själva verket vara ett vaccin mot samtidens upplevda problem med bristande gemenskap och socialt svärbemästrade förhållanden. Museernas folklivsbilder erbjöd däremot en ”folklig dikt”, en idealbild om samhällsgemenskap och moralisk resning. Det budskap om höga ideal som genom *synvändan* hade frammanats ur det förflutnas vardagsföremål och rustika bostäder, när museiskaparna hade ”bildat minne ur bråte”, skulle lösa problemen med moderna människors främlingskap inför natur och tradition. Hazelius motto för Nordiska museet ”Känn dig själv” var en uppmaning mot alienation och uttryckte en tanke om såväl en ideal universell kultur som en specifik kultur inom varje nation. Grundandet av friluftsmuseerna i Danmark och Norge beledsagades av likartade ambitioner som Hazelius hade.

Som sig bör är det idé- och lärdomshistorikerns röst som hörs genom avhandlingstexten. Med sitt fokus på de idé- och tankemässiga sammanhangen i vilka friluftsmuseerna föddes skapar Bäckström onekligen ny kunskap. Han framhåller att museidokument, fotografierna, husen, utställningarna, årsböckerna etc. måste analyseras tillsammans med tidens filosofiska, konstnärliga och vetenskapliga arbeten.

Avhandlingen behandlar alltså i första hand tankarna bakom museerna, vad det är för idéer som de kulturhistoriska museerna gestaltar och mindre det praktiska museiarbetet, även om också detta skymtar fram i t.ex. sektionen *Folkmuseum*. I den sektionen tar han också upp betydelsen av och syftet med Hazelius tankar med verksamheten på Skansen som inte bara uttryck för materiell kultur utan också en plats för det immateriella: festivaler, uppträdanden, sceniska framställningar av historiska händelser. Just på den här punkten mötte Hazelius kritik från vissa håll, bl.a. från Kongens Lyngbys grundare Bernhard Olsen, som betraktade de historiska scenframställningarna som maskeradupptåg och inte ville ägna sig åt sådant på sitt eget friluftsmuseum. Även en sådan stridbar person som August Strindberg yttrade sig förklenande om vissa element i Hazelius gärning, trots att han från början varit en hängiven tillskyndare av Nordiska museets tillkomst.

Sammantaget är det en mycket intressant och mycket lärd doktorsavhandling som Mattias Bäckström har skrivit. Han har i högsta grad fördjupat vår förståelse när det gäller tillkomsten av de första kulturhistoriska friluftsmuseerna och satt in dem i ett idéhistoriskt sammanhang på ett mycket förtjänstfullt sätt. Nya perspektiv har tillkommit genom Bäckströms avhandling.

Får man önska något skulle det i så fall vara att bildmaterialet hade fått en något större plats. De museer som det rör sig om – Nordiska museet med Skansen, Dansk Folkemuseum och Norsk Folkemuseum har skattkistor när det gäller bildarkiv. Dessa arkiv hade kunnat utnyttjas mera i en bok som omfattar närmare 400 sidor. De bilder som ändå illustrerar berättelsen om museernas tillkomst är tyvärr också lite tråkigt återgivna. Detta sista stycke är dock en marginell anmärkning som inte förtar intrycket av en gedigen vetenskaplig insats.

Katarina Ek-Nilsson, Uppsala